

MUZİKA-i HÜMÂYUN

oyunu, cambaz ve Karagözcülük-hokka-bazlık-kuklacılık gibi yeni bölümler eklenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, III, 110; Mahmut Râgıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, s. 96-139; a.mlf., *Türk Askerî Muzıkları Tarihi*, İstanbul 1955; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 369-374; Vural Sözer, *Mûzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 286; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 31-37; Pars Tuğlacı, *Mehterhane'den Bando'ya*, İstanbul 1986, s. 76-97; Vedat Kosal, *Osmanlı'da Klasik Batı Müziği*, İstanbul 2001, s. 91-109; Pakalın, II, 588-591; Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, V, 214-227; M. Halim Spatar, "Muzika-i Hümayun", *DBİst.A*, VI, 11-12.



NURI ÖZCAN

MUZTARİB

(المضطرب)

Sened ve metinlerinde çözülemeyen ihtilâflar barındıran hadis.

Sözlükte "çarpmak, durmaksızın hareket etmek ve nizamın/düzenin bozulması" gibi anlamlara gelen **ıztırâb** masdarından ism-i fâil olan **muztarib**, terim olarak "içlerinden birini tercihe imkân veren bir sebep veya karîne olmaksızın farklı (ihtilâflı) sened ve metinlerle rivayet edilmiş hadis" demektir. İztirâb denilen ve bir çözüme bağlanamayan bu ihtilâflar, hadisin aynı râviden gelen farklı rivayetleri arasında olabileceği gibi bir hadisi aynı hocadan nakleden iki veya daha fazla sayıdaki râvinin rivayetleri arasında da olabilir. Muztarib olarak nitelenen bir hadisin farklı rivayetlerinin arasını cem' (te'lîf) etmek ya da bu rivayetlerden birini, râvisinin hafıza yönünden üstünlüğü veya hocasına olan yakınlığı gibi bir tercih sebebine dayanarak diğerine tercih etmek mümkün olursa ıztırâb ortadan kalkar ve hadis duruma göre mahfûz, ma'rûf, şâz veya münker olarak adlandırılır.

İztirâb çoğunlukla hadislerin senedinde, bazan da metninde veya her ikisinde birlikte olur. Seneddeki ıztırâb hadisin rivayetlerinden birinin mevsûl diğerinin mürsel olması, hem merfû' hem de mevkuf olarak nakledilmesi, bir rivayeti muttasıl iken diğerinin munkatı' olması, râvisi tarafından aynı sahâbiden farklı zamanlarda farklı tâbiiler vasıtasıyla nakledilmesi, isnadlarından birinin fazla râvi içermesi, sika mı yoksa zayıf mı olduğu tam olarak tesbit edilemeyen bir râvisinin isminde ya da künyesinde ihtilâf

edilmesi gibi suretlerde olur (İbn Hacer el-Askalânî, s. 576-577).

Metindeki ıztırâb, hadis metninin bir-biriyle çelişen hükümler çıkarılmasına sebep olacak şekilde farklı rivayet edilmesiyle ortaya çıkar. Anlam ve hüküm bakımından çelişki oluşturmayan lafız farklılıkları ıztırâb kabul edilmemiş, mâna ile rivayet olarak değerlendirilmiştir. İlk anda muztarib olduğu düşünülen bazı metinler, lafızları ve sahâbi râvileri tamamen farklı olduğu için iki ayrı hadis kabul edilmiştir. Bazan da mecaza hamledilerek ya da umum-husus, itlak-takyid, icmal-tefsir vb. açılardan aradaki farklılığa işaret edilerek hadis metnindeki ıztırâb derecesine ulaşmayan ihtilâflar giderilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 595-596). Muhaddisler çoğunlukla seneddeki ıztırâb üzerinde durmuş ve nâdiren bir hadisin metninde ıztırâb olduğuna hükmetmişler, bu işi daha ziyade fakihlere bırakmışlardır (*Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 315).

İztirâb râvinin ilmî yönden yeterliliğini ifade eden zabt vasfındaki birtakım eksikliklerden kaynaklandığı için muztarib hadis genel olarak zayıf kabul edilir. Muztarib hadisin hadis usulü eserlerinde çoğunlukla bir zayıf hadis çeşidi olan mu'allel hadisten hemen sonra, kimi müellifler tarafından da mu'allel hadis ile birlikte ele alınması, ayrıca hadislerin sıhhatini zedeleyen kusurları (illet) ortaya koymak üzere yazılmış eserlerde (ilel) çok sayıda muztarib hadis örneğine rastlanması, ıztırâb ile hadis rivayetlerinde görülen illetler arasındaki yakınlık ve iç içeliği göstermektedir. Ancak bazı ıztırâb türleri hadisi zaafa uğratmamış, dolayısıyla muztarib olduğu söylenen bazı hadislerin aynı zamanda sahih veya hasen olarak kalabildiği de tesbit edilmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 73-74).

Rivayetle ilgili bir kavram olan muztarib, muhaddisler tarafından râvinin niteliğini belirlemek amacıyla yapılan cerh ve ta'dîl değerlendirmesinde bir cerh lafzı olarak da kullanılmıştır. Nitekim zabt yönünden zayıf olduğu için rivayetlerinde ıztırâb bulunan râvi "muztaribü'l-hadîs" sözünüyle tenkit (cerh) edilmiştir. Cerhin mertebelerinden ikincisinde yer alan bu lafız ile tenkit edilmiş bir râvinin hadisleri zayıf kabul edilse de aynı hadisin farklı yollardan rivayet edilip edilmediğini araştırmak amacıyla (i'tibar) hadis kitaplarında kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 93-95; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnî's-Şalâh ve Nüketü'l-İrâkî* (nşr. Mâhir Yâsin el-Fahl), Riyad 1434/2013, s. 571-603; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr-Muhammed b. Abdullah Âlû Füheyd), Riyad 1436, II, 70-80; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Muhammed Avvâme), Medine-Cidde 1437/2016, III, 384-403; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. M. Nizâr Temîm-Heysem Nizâr Temîm), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), s. 481-485; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 312-317; Ahmed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, *el-Mukterib fi beyânî'l-muṣṭarib*, Cidde-Beyrut 1422/2001, s. 35-64.



AHMET YÜCEL

MÜBADELE

(المبادلة)

Sözlükte "bir şeyin diğeriyle değiştirilmesi" anlamındaki **mübadele** kelimesi Osmanlılar'da kavram olarak çeşitli mânalara gelir. XIX. yüzyılda ekonomide kullanılan kavramların Türkçe'ye ve diğer Doğu dillerine çevrilmesini, yani mal değişimi ve değer değişimini ifade ettiği gibi özellikle Osmanlı ve Avrupalı güçler arasında yapılan Karlofça ve Pasarofça gibi antlaşmalardan sonra görüldüğü üzere daha düzenli ve resmî durumlarda gerçekleştirilen, savaş esirlerinin ve Osmanlı Devleti ile diğer ülkeler arasındaki elçilerin karşılıklı değişimi için de kullanılır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla Türkiye ile Balkanlar'daki ülkeler arasında nüfus değişimine de mübadele denir. Bu sonuncusu milletlerarası anlaşmalarla düzenlendiğinden İslâm tarihi ve hukuku kurumlarının dışında değerlendirilmiştir. Bilhassa hukukî ve siyasi bir terim olarak savaş esirlerinin ve elçilerin değişimi anlamı Osmanlı tarihinde öne çıkar.

Savaş esirlerinin mübadelesi resmî bir uygulama halinde Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında gerçekleşmiştir. Yirmi yıldan fazla bir süre boyunca Rumeili'nin ve Anadolu'nun her köşesine sürekli fermanlar gönderilerek esirlerin mâkul bir fidye karşılığında salıverilmesi emredilmiştir (BA, *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58, 60). XVIII. yüzyılda Osmanlılar ve Avusturya arasındaki anlaşmalar sayesinde esirlere itknâmeler sağlanıyor ve böylece geçmişe nazaran serbest bırakılma daha da kolaylaşıyordu (Jahn, s. 10-11).

Elçi mübadelesi daha ziyade anlaşmaların yenilenmesi ve bunun ardından pazarlık sırasında yapılırdı. Yabancı sarayla-